

การพัฒนาองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์
ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา

DEVELOPMENT OF FACTORS AND BEHAVIORS INDICATING
HISTORICAL THINKING OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

หริณวิทย์ กนกศิลป์ธรรม¹ มารุต พัฒผล² วิชัย วงษ์ใหญ่³ และอัจฉรา วัฒนานรงค์⁴

Harinvid Kanoksinpattam¹, Marut Patphol², Wichai Wongyai³, and Achara Wattananarong⁴

¹ นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
กรุงเทพมหานคร

²⁻³ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
กรุงเทพมหานคร

⁴ หลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยพะเยา กรุงเทพมหานคร

¹ Doctor of Philosophy in Curriculum Research and Development, Srinakharinwirot University, Bangkok

²⁻³ Doctor of Philosophy in Curriculum Research and Development, Srinakharinwirot University, Bangkok

⁴ Master of Education Program in Educational Administration, University of Phayao, Bangkok

E-mail: onin_083@hotmail.com

Received: April 17, 2019

Revised: November 29, 2019

Accepted: December 3, 2019

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ วิธีดำเนินการวิจัยประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การสกัดข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อวิเคราะห์มโนทัศน์ทางประวัติศาสตร์ที่พบในแหล่งข้อมูลจำนวน 12 แหล่ง แล้วสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบการคิดทางประวัติศาสตร์ จากนั้นวิเคราะห์เป็นพฤติกรรมบ่งชี้การคิดตามมโนทัศน์ของแต่ละองค์ประกอบ ขั้นตอนที่ 2 นำองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดให้ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ 5 คน พิจารณาประเมินควบคู่กับการตรวจสอบแก้ไขและให้ข้อเสนอแนะในรูปแบบของการสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง ขั้นตอนที่ 3 ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนสังคมศึกษา 5 คน พิจารณาเพื่อหาฉันทามติ และให้ข้อเสนอแนะ ในรูปแบบของการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า การคิดทางประวัติศาสตร์มีองค์ประกอบ 5 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 การคิดด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ มี 9 พฤติกรรมบ่งชี้ องค์ประกอบที่ 2 การให้เหตุผลตามลำดับเวลา มี 14 พฤติกรรมบ่งชี้ องค์ประกอบที่ 3 การเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ มี 7 พฤติกรรมบ่งชี้ องค์ประกอบที่ 4 การพิจารณาความสำคัญของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ มี 2 พฤติกรรมบ่งชี้ และองค์ประกอบที่ 5 ความเข้าใจอดีตและมิติจริยธรรมทางประวัติศาสตร์ มี 8 พฤติกรรมบ่งชี้

คำสำคัญ

การคิดทางประวัติศาสตร์ องค์ประกอบการคิด พฤติกรรมบ่งชี้การคิด

ABSTRACT

This research aims was to developing factors and behaviors indicating historical thinking. The research methodology comprises three steps. Step 1, systematic data extraction was used to analyze historical concepts from 12 data sources in order to make a synthesis of behaviors indicating historical thinking of each factor. Step 2, an assessment of factors and behaviors of historical thinking were assessed and corrected by means of semi-structured interview by 5 experts. Step 3, 5 experts in social studies were invited to reach consensus and suggest forms of focus group discussion. The research found that there are 5 historical thinking factors, namely, 1) Historical sources and evidence consisting of 9 indicating behaviors, 2) Chronological reasoning consisting of 14 indicating behaviors, 3) Making historical connection consisting of 7 indicating behaviors, 4) Historical significance consisting of 2 indicating behaviors, 5) Historical empathy and ethical dimension consisting of 8 indicating behaviors.

Keywords

Historical Thinking, Thinking Factors, Behaviors Indicating Thinking

ความสำคัญของปัญหา

หลักสูตรสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญต่อการเตรียมผู้เรียนสู่การเป็นพลเมืองประชาธิปไตย สิ่งสำคัญในการเรียนการสอนในหลักสูตรสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมคือ การพัฒนาให้ผู้เรียนคิดเป็นมากกว่าการฝึกฝนผู้เรียนเพื่อจดจำข้อเท็จจริงจากแบบเรียน ด้วยสาระประวัติศาสตร์อยู่ในแขนงของกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการคิด ซึ่งการคิดที่ใช้ในขอบข่ายการศึกษาประวัติศาสตร์นี้เรียกว่า การคิดทางประวัติศาสตร์

การคิดทางประวัติศาสตร์เป็นส่วนสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ปัจจุบัน เพราะมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนให้มีความฉลาดทางปัญญาอื่น ๆ เนื่องจากความสามารถของการคิดทางประวัติศาสตร์จะสอดคล้องกับความสามารถทางวิจารณ์ญาณ (Crochet, 2015; Pellicchia, 2015) เป็นสิ่งที่สนับสนุนผู้เรียนในการค้นคว้าหลักฐาน ส่งเสริมความสามารถในการคิดวิเคราะห์และการตีความเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งมอบทักษะที่ใช้ในการคิดสะท้อน คิดสังเคราะห์ และสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนหลักฐาน (Crochet, 2015; Sullivan, 2007)

จากการพิจารณาหลักสูตรสาระประวัติศาสตร์ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่า มีการระบุให้ผู้เรียนเกิดการคิดในทุกช่วงชั้นโดยเฉพาะระดับชั้นมัธยมศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนใช้การคิดขั้นสูง แต่การคิดที่ระบุไว้ในหลักสูตรแกนกลางเป็นการกำหนดประเภทการ

คิดอย่างกว้าง ๆ คือ วิเคราะห์ ประเมิน และวางแผน (Bureau of Academic Affairs and Educational Standards, 2009) นอกจากนี้การศึกษางานเขียนที่เกี่ยวข้องกับการคิดทางประวัติศาสตร์ พบว่า มีนักวิชาการและองค์กรทางวิชาการทำการสกัดองค์ประกอบของการคิดทางประวัติศาสตร์ไว้หลายแนวทาง ทั้งนี้สถานภาพขององค์ความรู้เกี่ยวกับการคิดทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ยังมีการศึกษาแนวคิดของการคิดทางประวัติศาสตร์อยู่ในวงที่จำกัด พบว่า มีงานวิจัยเพียงแค่ 3 ชิ้นที่ศึกษาการคิดทางประวัติศาสตร์ คือ ชัยรัตน์ โตศิลา (Tosila, 2012) ศศิพัชร จำปา (Champa, 2016) และศุภณัฐ พานา (Pana, 2017) ทั้งนี้งานของชัยรัตน์ โตศิลา และศศิพัชร พานา เป็นการศึกษาแนวคิดการคิดทางประวัติศาสตร์ตามแนวทางของ National Center for History in the Schools (1996) ส่วนงานของศุภณัฐ พานา มีการสังเคราะห์แนวคิดการคิดทางประวัติศาสตร์จาก 3 แหล่งข้อมูลจนกลายเป็นนวัตกรรมที่เป็นองค์ความรู้ด้านการคิดทางประวัติศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตามองค์ประกอบการคิดทางประวัติศาสตร์ของศุภณัฐ พานา แนวคิดส่วนใหญ่ยังยึดถือตามกรอบของ National Center for History in the Schools เช่นกัน

จะเห็นได้ว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับการคิดทางประวัติศาสตร์ในวงวิชาการไทยมีอยู่อย่างจำกัด ซึ่งในปัจจุบันยังไม่เป็นที่ทราบอย่างแน่ชัดว่า การคิดทางประวัติศาสตร์มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ อะไรบ้าง แต่ละองค์ประกอบมีมีโนทัศน์สำคัญอะไรบ้าง แต่ละมีโนทัศน์มีลักษณะอย่างไร และมีพฤติกรรมบ่งชี้อะไร จึงมีความจำเป็นที่ทำการศึกษาเพื่อขยายองค์ความรู้ในเรื่องการคิดทางประวัติศาสตร์ เพื่อนักพัฒนาหลักสูตรและครูระดับมัธยมศึกษามีแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนได้ตรงตามแก่นสาระสำคัญของวิชาประวัติศาสตร์

โจทย์วิจัย/ปัญหาวิจัย

1. การคิดทางประวัติศาสตร์มีองค์ประกอบอย่างไร แต่ละองค์ประกอบมีมีโนทัศน์สำคัญอย่างไร
2. การคิดทางประวัติศาสตร์มีพฤติกรรมบ่งชี้อะไรบ้าง

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อพัฒนาองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 3 ระยะ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการคิดทางประวัติศาสตร์

ศึกษาแนวคิดการคิดทางประวัติศาสตร์จากตำรา และงานวิจัย ดำเนินการในเดือนเมษายน 2560 – สิงหาคม 2560 โดยทำการสกัดข้อมูล (Data Extraction) อย่างเป็นระบบเพื่อวิเคราะห์มีโนทัศน์ทางประวัติศาสตร์จากงานเขียนทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการคิดทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ได้ตั้งเกณฑ์การคัดเลือกแหล่งข้อมูล คือ เป็นงานเขียนที่มีความริเริ่ม (Originality) ในการอธิบายองค์ประกอบหรือมีโนทัศน์ของการคิดทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้พบแหล่งข้อมูลจำนวน 12 แหล่ง ใช้การวิเคราะห์

ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากนั้นนำมาโน้ตค้นการคิดทางประวัติศาสตร์ที่พบมาจัดกลุ่ม เปรียบเทียบ เชื่อมโยงความสอดคล้องสัมพันธ์ และการตีความแนวคิดการคิดทางประวัติศาสตร์แบบอุปนัย (Inductive) เพื่อสังเคราะห์และสร้างข้อสรุปขององค์ประกอบการคิดทางประวัติศาสตร์

ระยะที่ 2 ยกร่างองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ และประเมินองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ฉบับร่าง

มีลำดับขั้นตอนการวิจัยดังนี้

1) นำองค์ประกอบการคิดทางประวัติศาสตร์ที่สังเคราะห์ได้ในระยะที่ 1 มาวิเคราะห์ร่วมกับตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง ตามหลักสูตรสาระประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อสกัดเป็นพฤติกรรมบ่งชี้การคิดตามมโนทัศน์ของแต่ละองค์ประกอบ แล้วทำการยกร่างองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ โดยดำเนินการในเดือนกันยายน 2560 – ธันวาคม 2560

2) ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ พิจารณาประเมินควบคู่กับการตรวจสอบแก้ไขและให้ข้อเสนอแนะในรูปแบบของการสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยนำองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดฉบับร่างให้ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์จำนวน 5 คน พิจารณาประเมินความเหมาะสมขององค์ประกอบการคิดทางประวัติศาสตร์ มโนทัศน์ และพฤติกรรมบ่งชี้การคิด ควบคู่กับการตรวจสอบแก้ไขและให้ข้อเสนอแนะในรูปแบบของการสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง ดำเนินการในเดือนมกราคม 2561 - พฤษภาคม 2561

3) วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบประเมินความเหมาะสมขององค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ที่ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 คน ประเมินเป็นรายข้อ โดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) แล้วนำมาเทียบกับเกณฑ์แปลผล ซึ่งแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ ค่าเฉลี่ย 4.51 - 5.00 หมายถึง มีความเหมาะสมมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 3.51 - 4.50 หมายถึง มีความเหมาะสมมาก ค่าเฉลี่ย 2.51 - 3.50 หมายถึง มีความเหมาะสมปานกลาง ค่าเฉลี่ย 1.51 - 2.50 หมายถึง มีความเหมาะสมน้อย และค่าเฉลี่ย 1.00 - 1.50 หมายถึง มีความเหมาะสมน้อยที่สุด

4) ปรับปรุงแก้ไขรายละเอียดขององค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ ดำเนินการในเดือนมิถุนายน 2561 – กรกฎาคม 2561

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ จำนวน 5 คน โดยมีเกณฑ์คุณสมบัติ คือ เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับดุขภูบัณฑิตเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือมีตำแหน่งทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ระดับรองศาสตราจารย์ขึ้นไป และมีงานวิจัยหรือผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ได้ผู้เชี่ยวชาญเป็นอาจารย์ประจำและอดีตอาจารย์ประจำจากมหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เครื่องมือวิจัย คือ แบบประเมินองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ แบบประเมินความเหมาะสมขององค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ฉบับร่าง เป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า 5 ระดับ (Rating Scale) คือ เหมาะสมมากที่สุด เหมาะสมมาก เหมาะสมปานกลาง เหมาะสมน้อย และเหมาะสมน้อยที่สุด เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อองค์ประกอบ มโนทัศน์ และพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์

ระยะที่ 3 หาข้อสรุปขององค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ ในรูปแบบของการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

นำองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ฉบับร่างที่แก้ไขปรับปรุง
ในระยะเวลาที่ 2 ให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาประเมิน ตรวจสอบแก้ไข เพื่อหาฉันทามติ (Consensus) และให้
ข้อเสนอแนะ ในรูปแบบของการสนทนากลุ่ม ดำเนินการในเดือนสิงหาคม 2561 จากนั้นจึงปรับปรุง
แก้ไขรายละเอียดขององค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ตามข้อสรุปจากการ
สนทนากลุ่ม ดำเนินการในเดือนกันยายน 2561

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้เชี่ยวชาญในสาขาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร หรือหลักสูตรและการ
สอน หรือการสอนสังคมศึกษา หรือการสอนประวัติศาสตร์ จำนวน 5 คน โดยมีเกณฑ์คุณสมบัติ คือ
เป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิตเกี่ยวกับการวิจัยการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร หรือหลักสูตร
และการสอน หรือการสอนสังคมศึกษา หรือการสอนประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ได้ผู้เชี่ยวชาญเป็นอาจารย์
ประจำจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เครื่องมือวิจัย คือ ประเด็นการสนทนากลุ่ม โดยมีประเด็นเกี่ยวกับองค์ประกอบของการคิด
ทางประวัติศาสตร์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิด รวม 2 ประเด็น คือ องค์ประกอบของการคิดทาง
ประวัติศาสตร์ และพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์มีความถูกต้องตามหลักวิชาการหรือไม่
อย่างไร

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยระยะที่ 1

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการคิดทางประวัติศาสตร์จากแหล่งข้อมูลทั้ง 12 แหล่ง
เพื่อวิเคราะห์หามโนทัศน์ของการคิดทางประวัติศาสตร์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาได้ผลการศึกษิตตาม
ตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 มโนทัศน์ของการคิดทางประวัติศาสตร์ที่พบในแหล่งข้อมูลทางวิชาการ

มโนทัศน์ที่พบ	แหล่งข้อมูล												รวม (แหล่งข้อมูล)
	Wilson & Wineburg (1988)	Holt (1990)	Wineburg (1991)	National Center for History in the Schools (1996)	Seixas (1996)	Nation Council for the Social Studies (2004)	Andrews & Burke (2007)	Lévesque (2009)	VanSledright (2010)	Reisman (2012)	Seixas & Morton (2013)	College Board (2015)	
การพิจารณาบทบาทของข้อเท็จจริง	✓												1
การคิดด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูล	✓		✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	9
การคิดตามลำดับเวลา	✓			✓							✓	✓	4
ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง	✓				✓		✓	✓			✓	✓	6
การคิดเกี่ยวกับเหตุผลและการเปรียบเทียบ	✓					✓	✓				✓	✓	5
สาเหตุและผลที่ตามมา							✓				✓		2
การบรรยายและการตีความทางประวัติศาสตร์		✓				✓							2
การวิเคราะห์ข้อมูล		✓		✓		✓							3
ความเข้าใจอดีต				✓	✓		✓	✓	✓				5
การวิจัยทางประวัติศาสตร์				✓									1
การตัดสินและมิติทางจริยธรรม				✓	✓				✓		✓		4
การกระทำทางประวัติศาสตร์					✓								1
ความสำคัญทางประวัติศาสตร์					✓			✓	✓		✓		4
ความก้าวหน้าและความเสื่อมถอย					✓			✓			✓		3
การเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์												✓	1
การสร้างมุมมองและข้อโต้แย้งทางประวัติศาสตร์						✓						✓	2

จากตารางที่ 1 จะเห็นว่าการสกัดองค์ประกอบของการคิดทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน และมีมโนทัศน์ของการคิดทางประวัติศาสตร์อยู่มากมายจำนวน 16 มโนทัศน์ คือ การพิจารณาบทบาทของข้อเท็จจริง การคิดด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูล การคิดตามลำดับเวลา ความต่อเนื่อง และการเปลี่ยนแปลง การคิดเกี่ยวกับเหตุผลและการเปรียบเทียบ สาเหตุและผลที่ตามมา การบรรยายและการตีความทางประวัติศาสตร์ การวิเคราะห์ข้อมูล ความเข้าใจอดีต การวิจัยทางประวัติศาสตร์ การตัดสินใจและมติทางจริยธรรม การกระทำทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความก้าวหน้าและความเสื่อมถอย การเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ และการสร้างมุมมองและข้อโต้แย้งทางประวัติศาสตร์ เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า มโนทัศน์ด้านการพิจารณาบทบาทของข้อเท็จจริง การบรรยายและการตีความทางประวัติศาสตร์ การวิจัยทางประวัติศาสตร์ และการสร้างมุมมองและข้อโต้แย้งทางประวัติศาสตร์ มีการอธิบายปรากฏอยู่ในมโนทัศน์ด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูล จึงสามารถผนวกอยู่กับมโนทัศน์ดังกล่าว การคิดเกี่ยวกับเหตุผลและการเปรียบเทียบ มีการอธิบายปรากฏอยู่ในมโนทัศน์ด้านการเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ จึงสามารถผนวกอยู่กับมโนทัศน์ดังกล่าวได้ ส่วนมโนทัศน์การกระทำทางประวัติศาสตร์ มีการอธิบายในมโนทัศน์ความเข้าใจอดีตและการตัดสินใจและมติทางจริยธรรม จึงสามารถผนวกอยู่กับมโนทัศน์ดังกล่าวได้ และมีมโนทัศน์การวิเคราะห์ข้อมูลมีการอธิบายในทุกมโนทัศน์จึงสามารถผนวกอยู่กับทุกมโนทัศน์ได้ ดังนั้นในที่นี้จะเหลือมโนทัศน์ของการคิดทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ 9 มโนทัศน์ดังต่อไปนี้ คือ หลักฐานและแหล่งข้อมูล การคิดตามลำดับเวลา สาเหตุและผลที่ตามมา ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้าและความเสื่อมถอย การเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความเข้าใจอดีต การตัดสินใจและมติทางจริยธรรม ทั้งนี้ได้ทำการศึกษารายละเอียดของแต่ละมโนทัศน์พบว่า การคิดในมโนทัศน์การคิดตามลำดับเวลา สาเหตุและผลที่ตามมา ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้าและความเสื่อมถอย จำเป็นต้องใช้ในการคิดตามลำดับเวลาเป็นหลัก จึงนำมโนทัศน์ทั้ง 4 มาอยู่ภายในองค์ประกอบเดียวกัน คือ การให้เหตุผลตามลำดับเวลา

ดังนั้นจากการศึกษาเอกสาร วิเคราะห์เนื้อหา และการตีความเพื่อสร้างข้อสรุปทำให้สามารถสังเคราะห์องค์ประกอบของการคิดทางประวัติศาสตร์ได้ 5 องค์ประกอบ คือ หลักฐานและแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การให้เหตุผลตามลำดับเวลา การเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และความเข้าใจอดีตและมติจริยธรรมทางประวัติศาสตร์

ผลการวิจัยระยะที่ 2

จากการนำองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ฉบับร่างที่สังเคราะห์ขึ้น ให้นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์จำนวน 5 คน ประเมินค่าความเหมาะสม ได้ผลการประเมินตามตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเหมาะสมองค์ประกอบของการคิดทางประวัติศาสตร์ มโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ในแต่ละองค์ประกอบ

มโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ในแต่ละองค์ประกอบ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความเหมาะสม
องค์ประกอบที่ 1 หลักฐานและแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ (Historical Sources and Evidence)	5.00	0.00	มากที่สุด
มโนทัศน์ 1 การประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐาน	5.00	0.00	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ใช้หลักฐานและแหล่งข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือ	4.80	0.45	มากที่สุด
มโนทัศน์ 2 หลักฐานขั้นต้นหรือหลักฐานร่วมสมัยมีความน่าเชื่อถือมากกว่าหลักฐานชั้นรอง	5.00	0.00	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ พยายามหาข้อเท็จจริงจากแหล่งข้อมูลที่เข้าใจลึกซึ้งเป็นหลักฐานขั้นต้นมากที่สุด	4.80	0.45	มากที่สุด
มโนทัศน์ 3 การตรวจสอบความถูกต้องและยืนยันความน่าเชื่อถือของหลักฐาน	5.00	0.00	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลาย ๆ แหล่งแล้วนำข้อมูลมาเปรียบเทียบกันเพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูล	5.00	0.00	มากที่สุด
มโนทัศน์ 4 การประเมินความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มาโดยพิจารณาจากจุดประสงค์ของผู้สร้างหลักฐาน มุมมองของผู้เขียน และความถูกต้องของเนื้อหา	5.00	0.00	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ตั้งคำถามเกี่ยวกับจุดประสงค์หรือแรงจูงใจของผู้ผลิตหลักฐานก่อนนำหลักฐานไปใช้	5.00	0.00	มากที่สุด
มโนทัศน์ 5 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเหตุการณ์ต่าง ๆ ณ ช่วงเวลาที่แหล่งข้อมูลได้รับการบันทึก	4.80	0.45	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ตีความเนื้อหาจากบริบทสภาพการณ์และโลกทัศน์ที่แพร่หลายในเวลานั้น	4.80	0.45	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้จากการรวมมโนทัศน์ย่อยด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ใช้หลักฐานที่หลากหลายเพื่อสร้างเรื่องราวหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	4.80	0.45	มากที่สุด
องค์ประกอบที่ 2 การให้เหตุผลตามลำดับเวลา (Chronological Reasoning)	5.00	0.00	มากที่สุด
มโนทัศน์ 1 การลำดับเวลา	5.00	0.00	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ จัดเรียงเหตุการณ์ตามช่วงเวลา	4.80	0.45	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน-หลัง	5.00	0.00	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ คำนวณเวลาในระบบปฏิทิน	5.00	0.00	มากที่สุด

ตารางที่ 2 (ต่อ)

มโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ในแต่ละองค์ประกอบ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความเหมาะสม
มโนทัศน์ 2 สาเหตุและผลที่ตามมา	4.60	0.55	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ แสดงความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้ากับช่วงเวลา	4.60	0.55	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ อธิบายความเป็นเหตุและผลของเหตุการณ์	4.80	0.45	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ตัดสินความเป็นไปได้ของเรื่องราวอย่างมีเหตุผลตามลำดับเวลา	4.60	0.55	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ตัดสินว่าวันที่หรือเหตุการณ์ที่เฉพาะเจาะจงสามารถเป็นจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์	4.60	0.89	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ตัดสินความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุและผลของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	4.40	0.55	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ อธิบายและระบุถึงสาเหตุของเหตุการณ์	5.00	0.00	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ จัดลำดับความสำคัญของสาเหตุที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์	4.40	0.55	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ นำสาเหตุต่าง ๆ ของเหตุการณ์มาแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างกัน	4.40	0.55	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ ระบุผลลัพธ์ทางตรงและทางอ้อมของเหตุการณ์	4.80	0.45	มากที่สุด
มโนทัศน์ 3 ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง	4.40	0.55	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ เปรียบเทียบช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์สองช่วงแล้วบรรยายถึงความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง	4.40	0.55	มาก
มโนทัศน์ 4 ความก้าวหน้าหรือความเสื่อมถอย	4.40	0.55	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ อธิบายถึงเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ก่อให้เกิดความก้าวหน้าหรือความเสื่อมถอย	4.40	0.55	มาก
องค์ประกอบที่ 3 การเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ (Making Historical Connections)	4.80	0.45	มากที่สุด
มโนทัศน์ 1 การเปรียบเทียบและประเมินข้อเท็จจริงต่าง ๆ	5.00	0.00	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ เปรียบเทียบมุมมองที่หลากหลายจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อสรุปเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	4.60	0.55	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ เปรียบเทียบบุคคล เหตุการณ์ หรือพัฒนาการ ทางประวัติศาสตร์ทั้งความเหมือนและความแตกต่างเพื่อที่จะสร้างข้อสรุปทางประวัติศาสตร์ที่น่าเชื่อถือ	4.60	0.55	มากที่สุด
มโนทัศน์ 2 การวิเคราะห์เนื้อหาเข้ากับบริบททางประวัติศาสตร์	4.60	0.55	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ พิจารณาเหตุการณ์ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ภายในบริบทโลกหรือระดับประเทศหรือในระดับภูมิภาคที่กว้างขึ้น เพื่อที่จะตั้งข้อสรุปเกี่ยวกับความสำคัญที่เกี่ยวข้องกัน	4.40	0.55	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ แสดงตัวอย่างหรือหลักฐานเพิ่มเติมที่เฉพาะเจาะจง นอกเหนือจากที่พบได้ในเอกสาร เพื่อสนับสนุนหรือเพิ่มน้ำหนักให้กับข้อคิดเห็นที่สร้างขึ้น	4.40	0.55	มาก

ตารางที่ 2 (ต่อ)

มโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ในแต่ละองค์ประกอบ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความเหมาะสม
มโนทัศน์ 3 การสร้างบูรณาภาพด้วยการเชื่อมโยงประเด็นจากเหตุการณ์หนึ่งไปอีกเหตุการณ์หนึ่ง	4.60	0.89	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ สร้างการเชื่อมโยงระหว่างประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่กำหนดให้ไว้และการพัฒนาที่เกี่ยวข้องในบริบททางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ระยะเวลา หรือยุคสมัยที่แตกต่างกัน	4.40	0.55	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ สร้างการเชื่อมโยงระหว่างรูปแบบช่วงเวลาที่แตกต่างกันและ/หรือ วิธีการเข้าถึงประวัติศาสตร์ (เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือ ภูมิปัญญา) ของประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่ได้รับ	4.40	0.89	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ ใช้ข้อมูลเชิงลึกจากสาขาวิชาต่าง ๆ หรือจากการสืบสอบในภาคสนาม (เช่น เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และมานุษยวิทยา) เพื่อที่จะเข้าใจประเด็นทางประวัติศาสตร์ให้ดียิ่งขึ้น	4.40	0.89	มาก
องค์ประกอบ 4 ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ (Historical Significance)	4.80	0.45	มากที่สุด
มโนทัศน์ การพิจารณาและให้เหตุผลว่า เหตุการณ์ บุคคล หรือพัฒนาการเรื่องใดเรื่องหนึ่งในอดีตมีความสำคัญหรือไม่ อย่างไร	4.80	0.45	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ สร้างข้อตกลงหรือเกณฑ์เพื่อนำไปใช้พิจารณาว่า เหตุการณ์ บุคคล หรือพัฒนาการในอดีตมีความสำคัญ	4.40	0.89	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ ระบุเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ศึกษาว่ามีความสำคัญหรือไม่	4.80	0.45	มากที่สุด
องค์ประกอบ 5 ความเข้าใจอดีตและมีมิติจริยธรรมทางประวัติศาสตร์ (Historical Empathy and Ethical Dimension)	4.80	0.45	มากที่สุด
มโนทัศน์ 1 การเข้าใจอดีตอย่างที่อดีตเป็น	4.40	0.55	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ ใช้หลักฐานและความเข้าใจในบริบททางประวัติศาสตร์เพื่อให้เหตุผลว่าทำไมผู้คนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ถึงคิดหรือกระทำเช่นนั้น	4.60	0.89	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ สืบถามมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันในช่วงเวลาเดียวกัน	4.40	0.55	มาก
มโนทัศน์ 2 การเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดของบุคคลในประวัติศาสตร์	4.80	0.45	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ แสดงความคิดเห็นและแสดงความเข้าใจความรู้สึกต่อบุคคลในประวัติศาสตร์	4.80	0.45	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ อธิบายว่าทำไมคนในยุคสมัยประวัติศาสตร์ถึงกระทำและเชื่อในสิ่งที่พวกเขากระทำ	4.80	0.45	มากที่สุด
มโนทัศน์ 3 การตัดสินการกระทำทางประวัติศาสตร์	4.20	0.84	มาก
พฤติกรรมบ่งชี้ ตัดสินการกระทำของบุคคลในอดีตโดยรับรู้ถึงบริบททางประวัติศาสตร์ที่การกระทำนั้นเกิดขึ้น	4.20	0.84	มาก

ตารางที่ 2 (ต่อ)

มโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ในแต่ละองค์ประกอบ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความเหมาะสม
มโนทัศน์ 4 การมองอดีตอย่างเป็นธรรม	5.00	0.00	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ตรวจสอบแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ด้วยมุมมองที่หลากหลาย โดยเฉพาะมุมมองจากผู้กระทำทางประวัติศาสตร์	5.00	0.00	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ตัดสินการกระทำของผู้คนในอดีตด้วยบริบททางประวัติศาสตร์ที่การกระทำนั้นเกิดขึ้น	4.60	0.55	มากที่สุด
มโนทัศน์ 5 บทเรียนจากอดีต	4.60	0.55	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ สะท้อนคิดประเด็นจริยธรรมที่เกิดขึ้นในอดีต	4.80	0.45	มากที่สุด
พฤติกรรมบ่งชี้ ตัดสินว่าบุคคลใดในปัจจุบันควรรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ในอดีต	4.60	0.55	มากที่สุด

จากตารางที่ 2 พบว่า นักวิชาการประวัติศาสตร์จำนวน 5 คน มีความเห็นว่า องค์ประกอบ การคิดทางประวัติศาสตร์ที่สังเคราะห์ได้ทั้ง 5 องค์ประกอบ มีความเหมาะสมระดับมากที่สุด ส่วนมโนทัศน์ในองค์ประกอบแต่ละด้านและพฤติกรรมบ่งชี้มีความเหมาะสมระดับมาก - มากที่สุด

ผลการวิจัยระยะที่ 3

จากการสนทนากลุ่มทำให้ได้ข้อสรุปว่า ยอมรับข้อมูลจากการสังเคราะห์การคิดทางประวัติศาสตร์ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาทั้ง 5 องค์ประกอบ แต่มีการแก้ไขดังนี้

1) ปรับคำในมโนทัศน์ด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์เป็น 5 มโนทัศน์ คือ ลักษณะของหลักฐาน (Identification) ที่มาของหลักฐาน (Attribution) บริบทของหลักฐาน (Contextualization) การตรวจสอบหลักฐาน (Corroboration) และการตีความหลักฐาน (Interpretation)

2) เพิ่มเติมการนำเสนอผลจากการศึกษา โดยเพิ่มคำอธิบายมโนทัศน์ในแต่ละมโนทัศน์ตามองค์ประกอบต่าง ๆ และวิธีการคิดที่ใช้ที่สอดคล้องกับมโนทัศน์ต่าง ๆ

3) ปรับภาษาในพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน

จากการที่ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการคิดทางประวัติศาสตร์ ยกเว้น องค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์และประเมินโดยนักวิชาการประวัติศาสตร์ ตลอดจนข้อมูลจากการสนทนากลุ่มโดยนักวิชาการด้านการสอนสังคมศึกษา พบว่า การคิดทางประวัติศาสตร์ของนักเรียนระดับมัศึกษามี 5 องค์ประกอบ คือ การคิดด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การให้เหตุผลตามลำดับเวลา การเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ การพิจารณาความสำคัญของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และความเข้าใจอดีตและมิติจริยธรรมทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 การคิดด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ หมายถึง การใช้ความคิดเพื่อตรวจสอบหรือสรุปข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่มีความน่าเชื่อถือจากหลักฐานและแหล่งข้อมูลต่าง ๆ มีมโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิด ดังแสดงได้ตามตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 มโนทัศน์ด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิด

มโนทัศน์	คำอธิบายมโนทัศน์	วิธีการคิดที่ใช้	พฤติกรรมบ่งชี้
1. ลักษณะของหลักฐาน (Identification)	การจำแนกและประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐาน	1. การคิดวิพากษ์ 2. การคิดวิเคราะห์	1. จำแนกประเภทของหลักฐาน 2. เลือกข้อเท็จจริงจากแหล่งข้อมูลที่เข้าใจความ เป็นหลักฐานขั้นต้นมากที่สุด 3. เลือกใช้หลักฐานและแหล่งข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือ
2. ที่มาของหลักฐาน (Attribution)	ความเข้าใจเกี่ยวกับจุดประสงค์หรือแรงจูงใจของผู้แต่งหรือผู้ผลิต	การคิดเชิงวิจารณ์ญาณ	4. วินิจฉัยถึงจุดประสงค์หรือแรงจูงใจของผู้ผลิตหลักฐาน 5. วินิจฉัยถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตหลักฐานกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ก่อนนำหลักฐานไปใช้ 6. วินิจฉัยความน่าเชื่อถือของหลักฐานโดยพิจารณาจากผู้แต่งหลักฐาน
3. บริบทของหลักฐาน (Contextualization)	การทำความเข้าใจเนื้อหาในหลักฐานโดยตั้งอยู่บนการ เรียนรู้และตีความจากบริบทของประวัติศาสตร์นั้น	1. ความเข้าใจ 2. การคิดสังเคราะห์	7. เชื่อมโยงระหว่างเนื้อหาในหลักฐานกับบริบท สภาวะการณ์ และโลกทัศน์จากช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์
4. การตรวจสอบหลักฐาน (Corroboration)	การตรวจสอบความถูกต้องและยืนยันความน่าเชื่อถือด้วยหลักฐานและแหล่งข้อมูลอื่นหลากหลายประเภทหรือ หลากหลายชิ้น	1. การคิดวิพากษ์ 2. การคิดประเมิน	8. ค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลาย ๆ แหล่งแล้วนำมาเปรียบเทียบกันเพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูล
5. การตีความหลักฐาน (Interpretation)	การตีความหรือการสร้างเรื่องราวจากหลักฐานอย่างมีเหตุผล	การคิดสังเคราะห์	9. ใช้หลักฐานที่หลากหลายเพื่ออธิบายเรื่องราวหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

องค์ประกอบที่ 2 การให้เหตุผลตามลำดับเวลา หมายถึง การใช้ความคิดเพื่อวิเคราะห์และจัดเรียงเหตุการณ์ตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์และแสดงความสัมพันธ์ของเวลาระหว่างเหตุการณ์เพื่ออธิบายถึงความเป็นเหตุและผลของเหตุการณ์ การใช้ความคิดเพื่อระบุ วิเคราะห์ และประเมินความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ การวิเคราะห์และประเมินค่าการเลื่อนไหลทางประวัติศาสตร์เพื่อแสดงให้เห็นความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ และการพิจารณาและประเมินค่าการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปว่าก่อให้เกิดความก้าวหน้าหรือความเสื่อมถอย มีมโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิด ดังแสดงได้ตามตารางที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 4 มโนทัศน์ด้านการให้เหตุผลตามลำดับเวลาและพฤติกรรมบ่งชี้การคิด

มโนทัศน์	คำอธิบายมโนทัศน์	วิธีการคิดที่ใช้	พฤติกรรมบ่งชี้
1. การลำดับเวลา	การจัดเรียงเหตุการณ์ตามช่วงเวลา และแสดงความสัมพันธ์ของเวลาระหว่างเหตุการณ์ต่าง ๆ	1. การคิดวิเคราะห์ 2. การคิดประเมิน	1. คำนวณเวลาในระบบปฏิทิน 2. ลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน-หลัง 3. จัดเรียงเหตุการณ์ตามช่วงเวลาหรือยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ 4. แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ต่าง ๆ กับช่วงเวลา 5. ตัดสินความเป็นไปได้ของเรื่องราวอย่างมีเหตุผลตามลำดับเวลา
2. สาเหตุและผลของเหตุการณ์	การสอบทานปฏิสัมพันธ์ระหว่างเรื่องราวที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์	1. การคิดเชิงเหตุผล 2. การคิดวิเคราะห์ 3. การคิดสังเคราะห์ 4. การคิดประเมิน	6. พิจารณาความเป็นเหตุและผลของเหตุการณ์ 7. ตัดสินความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุและผลของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ 8. ประเมินว่าวันที่หรือช่วงเวลาการเกิดเหตุการณ์ที่เฉพาะเจาะจงสามารถเป็นจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ 9. อธิบายและระบุถึงสาเหตุของเหตุการณ์

ตารางที่ 4 (ต่อ)

มโนทัศน์	คำอธิบายมโนทัศน์	วิธีการคิดที่ใช้	พฤติกรรมบ่งชี้
			10. จัดลำดับความสำคัญของสาเหตุที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์ 11. รวบรวมสาเหตุต่างๆ ของเหตุการณ์เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างกัน 12. พิจารณาผลลัพธ์ของเหตุการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม
3. ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง	ประเมินค่าการเลื่อนไหลทางประวัติศาสตร์จาก	1. การคิดวิเคราะห์ 2. การคิดประเมิน	13. เปรียบเทียบเหตุการณ์จากช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์สองช่วงแล้วพิจารณาถึงความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง
4. ความก้าวหน้าและความเสื่อมถอย	การพิจารณาเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ก่อให้เกิดความก้าวหน้าหรือความเสื่อมถอย	การคิดประเมิน	14. ประเมินเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงว่าก่อให้เกิดความก้าวหน้าหรือความเสื่อมถอย

องค์ประกอบที่ 3 การเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ หมายถึง การใช้ความคิดเพื่อการเปรียบเทียบและประเมินข้อเท็จจริง การวิเคราะห์เนื้อหาเข้ากับบริบททางประวัติศาสตร์ และการเชื่อมโยงประเด็นจากเหตุการณ์หนึ่งไปอีกเหตุการณ์หนึ่งเพื่อให้เกิดบูรณาภาพ มีมโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิด ดังแสดงได้ตามตารางที่ 5 ดังนี้

ตารางที่ 5 มโนทัศน์ด้านการเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิด

มโนทัศน์	คำอธิบายมโนทัศน์	วิธีการคิดที่ใช้	พฤติกรรมบ่งชี้
1. การประเมินข้อเท็จจริง	การอธิบาย เปรียบเทียบ และประเมินมุมมอง หลากหลายด้านที่มีต่อเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	1. การคิดวิเคราะห์ 2. การคิดประเมิน	1. เปรียบเทียบมุมมองที่หลากหลายจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อสรุปเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ 2. เปรียบเทียบบุคคล เหตุการณ์ หรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ทั้งความเหมือนและความแตกต่างเพื่อสร้างข้อสรุปทางประวัติศาสตร์ที่น่าเชื่อถือ
2. เนื้อหาที่บริบททางประวัติศาสตร์	การเชื่อมโยงกรณีเฉพาะของสถานที่และเวลา กับบริบททางประวัติศาสตร์ที่กว้างขึ้น	การคิดวิเคราะห์	3. พิจารณาเหตุการณ์ หรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ภายใต้บริบทที่กว้างขึ้น ทั้งระดับประเทศ ระดับภูมิภาคหรือระดับโลก เพื่อตั้งข้อสรุปเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกัน 4. แสดงตัวอย่างหรือหลักฐานเพิ่มเติมที่เฉพาะเจาะจงนอกเหนือจากที่พบได้ในเอกสาร เพื่อสนับสนุนหรือเพิ่มน้ำหนักให้กับข้อคิดเห็นที่สร้างขึ้น
3. บุรณภาพทางประวัติศาสตร์	การเชื่อมโยงระหว่างสาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อประเด็นทางประวัติศาสตร์	1. การคิดเชื่อมโยง 2. การคิดสังเคราะห์	5. สร้างการเชื่อมโยงระหว่างประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่กำหนดให้ไว้และการพัฒนาที่เกี่ยวข้องในบริบททางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ระยะเวลา หรือยุคสมัยที่แตกต่างกัน 6. สร้างความเชื่อมโยงระหว่างรูปแบบช่วงเวลาที่แตกต่างกัน และ/หรือ วิธีการเข้าถึงประวัติศาสตร์ ของประเด็นทางประวัติศาสตร์ (เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือ ภูมิปัญญา) ที่ได้รับ 7. ใช้ข้อมูลเชิงลึกจากสาขาวิชาต่าง ๆ (เช่น เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง ประวัติศาสตร์ศิลปะ และมานุษยวิทยา) หรือจากการสืบสอบในภาคสนาม เพื่อให้เข้าใจประเด็นทางประวัติศาสตร์ดียิ่งขึ้น

องค์ประกอบที่ 4 การพิจารณาความสำคัญของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ หมายถึง การใช้ความคิดเพื่อพิจารณาและให้เหตุผลว่า เหตุการณ์ บุคคล หรือพัฒนาการเรื่องใดเรื่องหนึ่งในอดีตมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือไม่ อย่างไร มีมโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิด ดังแสดงได้ตามตารางที่ 6 ดังนี้

ตารางที่ 6 มโนทัศน์การพิจารณาความสำคัญของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และพฤติกรรมบ่งชี้

มโนทัศน์	คำอธิบายมโนทัศน์	วิธีการคิดที่ใช้	พฤติกรรมบ่งชี้
ความสำคัญของเหตุการณ์ บุคคล หรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์	การพิจารณาและให้เหตุผลเพื่ออธิบายว่าเหตุการณ์ บุคคล หรือพัฒนาการเรื่องใดเรื่องหนึ่งในอดีตมีความสำคัญหรือไม่สำคัญอย่างไร	1. การคิดสังเคราะห์ 2. การคิดประเมินค่า	1. กำหนดข้อตกลงหรือเกณฑ์เพื่อนำไปใช้พิจารณาว่า เหตุการณ์ บุคคล หรือพัฒนาการในอดีตรมีความสำคัญ 2. ตัดสินเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ศึกษาว่ามีความสำคัญหรือไม่

องค์ประกอบที่ 5 ความเข้าใจอดีตและมิติจริยธรรมทางประวัติศาสตร์ หมายถึง การใช้ความคิดเพื่อพิจารณาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ตามสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น การเข้าถึงความรู้สึนึกคิดของบุคคลในประวัติศาสตร์ การใช้ความคิดในการตัดสินการกระทำทางประวัติศาสตร์ การมองอดีตอย่างเป็นธรรม และสะท้อนบทเรียนจากอดีต มีมโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิด ดังแสดงได้ตามตารางที่ 7 ดังนี้

ตารางที่ 7 มโนทัศน์ด้านความเข้าใจอดีตและมิติจริยธรรมทางประวัติศาสตร์และพฤติกรรมบ่งชี้

มโนทัศน์	คำอธิบายมโนทัศน์	วิธีการคิดที่ใช้	พฤติกรรมบ่งชี้
1. การเข้าใจอดีตอย่างที่อดีตเป็น	การพิจารณาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ตามสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ทำความเข้าใจและอธิบายว่าทำไมบุคคลในยุคประวัติศาสตร์จึงกระทำและเชื่อในสิ่งที่กระทำโดยเข้าถึงความรู้สึนึก	การคิดเชิงวิพากษ์	1. ใช้หลักฐานและความเข้าใจในบริบททางประวัติศาสตร์เพื่ออธิบายเหตุผลว่าทำไมบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์นั้นจึงคิดหรือกระทำเช่นนั้น

ตารางที่ 7 (ต่อ)

มโนทัศน์	คำอธิบายมโนทัศน์	วิธีการคิดที่ใช้	พฤติกรรมบ่งชี้
	คิดของบุคคลในประวัติศาสตร์		2. สํารวจมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันในช่วงเวลาเดียวกัน 3. แสดงความคิดเห็นและแสดงความเข้าใจถึงความรู้สึกของบุคคลในประวัติศาสตร์ 4. อธิบายเหตุผลในการกระทำและเชื่อในสิ่งที่กระทำของบุคคลยุคสมัยประวัติศาสตร์
2. การมองอดีตอย่างเป็นธรรม	การทำความเข้าใจบุคคลในประวัติศาสตร์ด้วยบริบทประวัติศาสตร์อย่างรอบด้าน	การคิดประเมิน	5. ตรวจสอบแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ด้วยมุมมองที่หลากหลายโดยเฉพาะมุมมองจากผู้กระทำทางประวัติศาสตร์
3. การตัดสินใจกระทำทางประวัติศาสตร์	การใช้มุมมองทางประวัติศาสตร์ตัดสินใจกระทำของบุคคลทางประวัติศาสตร์ว่ามีชอบธรรมหรือไม่	การคิดประเมิน	6. ตัดสินการกระทำของบุคคลในอดีตจากบริบททางประวัติศาสตร์ที่การกระทำนั้นเกิดขึ้น
4. บทเรียนจากอดีต	การสะท้อนคิดประเด็นจริยธรรมจากอดีต	1. การสะท้อนคิด 2. การคิดสร้างสรรค์	7. สะท้อนประเด็นจริยธรรมจากอดีต 8. เสนอว่ากลุ่มบุคคลใดในประวัติศาสตร์ที่ควรรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต และรับผิดชอบอย่างไร

อภิปรายผล

จากการพัฒนาองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยขอเสนอผลการอภิปรายดังนี้

1) ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารและความเห็นของนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และการสอนสังคมศึกษาสอดคล้องกันว่า องค์ประกอบด้านที่ 1 การคิดด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดและถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบหลัก (Core Component) ของการคิดทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากที่มาของข้อมูลเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาประวัติศาสตร์ (Brown, 2004) และการคิดด้านอื่น ๆ จำเป็นที่ต้องใช้การคิดด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูลทาง

ประวัติศาสตร์ประกอบด้วย สอดคล้องกับ Lee (2005) ที่กล่าวว่า มโนทัศน์เรื่องหลักฐานเป็น ศูนย์กลางของประวัติศาสตร์เนื่องจากประวัติศาสตร์จะเป็นไปได้ผ่านทางหลักฐานเท่านั้น ส่วน องค์ประกอบการคิดทางประวัติศาสตร์ในด้านที่ 2-5 จะทำงานตามประเด็นที่ให้เกิดหรือทำความเข้าใจ และไม่มีลำดับก่อนหลัง (Sequence) ของการใช้ด้านการคิด กล่าวคือ การจะทำความเข้าใจ ประวัติศาสตร์ไม่จำเป็นต้องคิดเรียงลำดับจากด้านที่ 2 แล้วจึงคิดด้านที่ 3 จากนั้นจึงคิดด้านที่ 4 สุดท้ายจึงคิดด้านที่ 5 แต่ประการใด

2) องค์ประกอบการคิดทางประวัติศาสตร์ที่สังเคราะห์ได้ในงานวิจัยชิ้นนี้มีความใกล้เคียงกับ แนวคิดการคิดทางประวัติศาสตร์ของ Seixas & Morton (2013) มากที่สุด โดยงานของ Seixas & Morton มองว่าการคิดทางประวัติศาสตร์ประกอบด้วย มโนทัศน์ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หลักฐาน ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง สาเหตุและผลที่ตามมา ความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ มิติเชิงจริยธรรม แต่งานวิจัยชิ้นนี้ได้นำองค์ประกอบด้านความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง สาเหตุ และผลที่ตามมา มารวมกันกลายเป็นองค์ประกอบเดียวกัน คือ การให้เหตุผลตามลำดับเวลา (Chronological Reasoning) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการคิดทางประวัติศาสตร์ของ College Board (2015)

3) งานวิจัยนี้มองว่า การรับรู้ความรู้สึกทางประวัติศาสตร์ (Historical Empathy) เป็น องค์ประกอบหนึ่งของการคิดทางประวัติศาสตร์ ตรงกับงานของ National Center for History in the Schools (1996) Seixas (1996) Andrews & Burke (2007) Lévesque (2009) VanSledright (2010) Seixas & Morton (2013) ที่ถือว่าการรับรู้ความรู้สึกทางประวัติศาสตร์เป็นองค์ประกอบหนึ่ง ของการคิดทางประวัติศาสตร์เช่นกัน ต่างจากแนวคิดของศุภณัฐที่แยกมิติการรับรู้ความรู้สึกทาง ประวัติศาสตร์ออกมาจากการคิดทางประวัติศาสตร์

4) หากวิเคราะห์องค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ที่พัฒนาขึ้น จะ เห็นว่าหลายมโนทัศน์และพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์มีความสอดคล้องกับตัวชี้วัดที่กำหนด ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สารการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ดังนี้

4.1) องค์ประกอบที่ 1 ด้านหลักฐานและแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ มีพฤติกรรม บ่งชี้ว่า ใช้หลักฐานที่หลากหลายเพื่ออธิบายเรื่องราวหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสอดคล้อง กับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สารการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ระดับ มัธยมศึกษา ที่กำหนดตัวชี้วัดไว้ว่า สร้างองค์ความรู้ใหม่ทางประวัติศาสตร์โดยใช้วิธีการทาง ประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ

4.2) องค์ประกอบที่ 2 การให้เหตุผลตามลำดับเวลา สอดคล้องกับหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สารการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษา ที่กำหนดตัวชี้วัดไว้ว่า เทียบศักราชตามระบบต่าง ๆ ที่ใช้ศึกษาประวัติศาสตร์

5) มโนทัศน์ของการคิดทางประวัติศาสตร์จะสอดคล้องกับการคิดขั้นสูงประเภทต่าง ๆ ทั้งนี้ มีงานศึกษาพบว่า ขณะที่ผู้เรียนศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านการคิดทางประวัติศาสตร์ได้ส่งผลให้ผู้เรียนมี พัฒนาการทางการคิดขั้นสูงหลายประการ เช่น การคิดเชิงวิจารณ์ญาณ การคิดเชื่อมโยง การคิดเชิง เหตุผล ซึ่งการคิดระดับสูงเหล่านี้ล้วนผูกพันกับการคิดทางประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น (Tosila, 2012; Brugar, 2012; Burenheide, 2007; Drake & Brown, 2003)

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบของการวิจัย มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1.1 ครูรายวิชาประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาสามารถนำองค์ประกอบและพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ไปกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์แก่นักเรียนให้สอดคล้องกับระดับชั้นหรือช่วงชั้นที่ตนเองสอน

1.2 ครูรายวิชาประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาสามารถออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์ที่บูรณาการกับการคิดทางประวัติศาสตร์

1.3 ครูรายวิชาประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาสามารถนำพฤติกรรมบ่งชี้การคิดทางประวัติศาสตร์ไปออกแบบเครื่องมือวัดและประเมินผลการคิดทางประวัติศาสตร์ของนักเรียน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

น่าจะมีการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาให้มีการคิดทางประวัติศาสตร์ผ่านการจัดการเรียนรู้

References

- Andrews, T., & Burke, F. (2007). **What does it mean to think historically?**. Retrieved from <https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/january-2007/what-does-it-mean-to-think-historically>.
- Brown, D. (2004). **A comparative analysis of historical thinking skills in the history standards of seven states: California, Idaho, Illinois, Indiana, Massachusetts, Texas, Virginia**. Doctoral dissertation. Indiana University.
- Brugar, K. A. (2012). **What difference does curricular integration make? An inquiry of fifth graders' learning of history through the use of literacy and visual arts skills**. Michigan: Michigan State University.
- Bureau of Academic Affairs and Educational Standards. (2009). **tuā chī wat læ sārā kān rianrū kān klāng klum sārā kān rianrū sanghommasuksā sātsana læ watthanatham tām laksut kān klāng kānsuksā naphūm thān Phutthasakkarat̄ soṅphanharōḡhasip'et** [Indicators and core content of Social studies, Religion and Culture Learning areas based on Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 (A.D. 2008)]. Bangkok: The Agricultural Cooperative Federation of Thailand.
- Burenheide, B. (2007). I can do this: Revelations on teaching with historical thinking. **The History Teacher**. 41(1), 55-61.

- Champa, S. (2016). **kānphatthana rūpbæp kānchātkañ rianrū prawattisāt thōngthin doī chai læng rianrū thāng prawattisāt phūa songsoem krabuankān khīt thāng prawattisāt** [The development of instructional model of local history by historical learning sources for supporting historical thinking process]. Doctoral dissertation. Silpakorn University.
- College Board. (2015). **AP United States history: Course and exam description**. New York: CollegeBoard.
- Crochet, M. (2015). **Exploring preservice teacher education that connects technology use and historical thinking in the social studies classroom: A case study**. Fairfax, VA: George Mason University.
- Drake, F. D., & Brown, S. D. (2003). A systematic approach to improve students' historical thinking. **The History Teacher**. 36(4), 445-479.
- Holt, T. (1990). **Thinking historically: Narrative, imagination, and understanding**. New York, NY: College Board.
- Lee, P. (2005). Putting principles into practice: Understanding history. In Donovan & Bransford (Ed.), **How Students Learn: History in the classroom** (pp. 31-77). Washington D.C.: National Academic Press.
- Lévesque, S. (2009). **Thinking historically: Educating students for the twenty-first century**. Toronto: University of Toronto Press.
- Nation Council for the Social Studies. (2004). **National standards for social studies teachers**. Retrieved from <http://downloads.ncss.org/NCSSTeacherStandsVol1-rev2004.pdf>.
- National Center for History in the Schools. (1996). **National standards for history: basic edition**. Retrieved from <http://www.nchs.ucla.edu/history-standards/>
- Pana, S. (2017). **kānphatthana rūpbæp kān rian kānsōn prawattisāt tām næokhit krabuankān sūp sōp sawæng hākhwām rū pen klum rūam kap næokhit Magic if phūa songsoem thaksa kān khīt thāng prawattisāt læ kānraprū khwāmru suk thāng prawattisāt khōng nakriān radap matthayommasuksā tōn plāi** [Development of history instruction based on group investigation and magic if approaches to promote historical thinking skills and historical empathy of upper secondary school students]. Doctoral dissertation. Chulalongkorn University.
- Pellecchia, S. (2015). **Teaching with primary sources: the overlap between historical thinking and critical literacy**. New York: Fordham University.

-
- Reisman, A. (2012). The document-based lesson: Brining disciplinary inquiry into high school history classrooms with adolescent struggling readers. **Journal of Curriculum Studies**. 44, 233-264.
- Seixas, P., & Morton, T. (2013). **The big six: Historical thinking concepts**. Toronto: Nelson Education.
- Seixas, P. (1996). Conceptualizing the growth of historical understanding. In Olson & Torrance (Ed), **Handbook of education and human development: New models of learning, teaching and schooling** (pp. 765-783). Malden, MA: Blackwell.
- Sullivan, C. (2007). **Engaging with socioconstructivist pedagogy: Four social studies preservice teachers' understandings and experiences in contemporary classrooms**. Austin: University of Texas at Austin.
- Tosila, C. (2012). **kānphatthanā krabuānkān rīan kānsōn doī chai withīkān thāng prawattisā̄ phūā songsoēm thaksa kān khīt thāng prawattisā̄ khōng nakrīan matthayommasuksā̄ pī thī sōng** [Development of instructional process by using historical method to enhance historical thinking skills of eighth grade students]. Doctoral dissertation Chulalongkorn University.
- VanSledright, B. (2010). **What does it mean to think historically and how do you teach it?**. Retrieved from <https://www.socialstudies.org/publications/socialeducation/what-does-it-mean-to-think-historically-and-how-do-you-teach-it>.
- Wilson, S., & Wineburg, S. (1988). Peering at history through different lenses: Therole of disciplinary perspectives in teaching history. **Teachers college record**. (89), 525-539. Retrieved from <http://www.tcrecord.org>.
- Wineburg, S. S. (1991). Historical problem solving: A study of the cognitive processes used in the evaluation of documentary and pictorial evidence. **Journal of Educational Psychology**. 83(1), 73-87.